

СУЧАСНИЙ СТАН І ПРОБЛЕМИ МОВНО-ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТИ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН УКРАЇНИ

Бакуліна Н. В.

*кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник
Відділу навчання мов національних меншин
та зарубіжної літератури
Інституту педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна*

Упродовж тридцяти років незалежності й понині відбуваються значні процеси щодо відродження та становлення всіх сфер полікультурного українського суспільства, зокрема мовно-літературної освіти представників корінних народів і національних меншин України.

Нині за статистикою Міністерства освіти і науки України поряд із вивченням української мови та літератури здійснюється навчання мов і літератур корінних народів і національних меншин та їх вивчення як окремих предметів, зокрема:

- ▶ у 1-4 класах закладів загальної середньої освіти здійснюється навчання українською мовою та вісьмома мовами корінних народів, національних меншин України (болгарською, кримськотатарською, молдовською, польською, російською, румунською, словацькою, угорською);
- ▶ у 5-11 класах навчання здійснюється українською мовою та п'ятьма мовами національних меншин (молдовською, польською, російською, румунською, угорською);

- ▶ 32 мови, у тому числі, болгарська, вірменська, іврит, кримськотатарська, молдовська, новогрецька, польська, російська, румунська, словацька, угорська вивчаються як предмет.

У 2020/2021 рр. в ЗЗСО України українською мовою навчаються 3 753 305 учнів з 4 072 704, або 92,16%; російською – 281 257 (6,91%), угорською – 17 192 (0,42%), румунською – 16 109 (0,40%), молдовською – 2 498 (0,06%), польською – 1 697 (0,04%), англійською – 243 (0,01%), словацькою – 147 (менше 0,01%), німецькою – 145 (менше 0,01%), болгарською – 58 (менше 0,01%) та кримськотатарською – 53 (менше 0,01%).

Забезпечення освітніх потреб представників корінних народів і національних меншин в Україні наразі регулюється чинним законодавством і міжнародними актами та рекомендаціями, зокрема Конституцією України (статті 10, 53), Законами України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (2019), «Про національні меншини в Україні» (1992), «Про освіту» (стаття 7), «Про повну загальну середню освіту» (стаття 5), «Про ратифікацію Рамкової конвенції Ради Європи про захист національних меншин» (1997), «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» (2003); міжнародними актами та рекомендаціями, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України – такими як: Європейська Хартія регіональних мов або мов національних меншин. Страсбург (5 листопада 1992), Декларація про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин, Рамкова Конвенція про захист національних меншин. Страсбург (1 лютого 1995), Документ Копенгагенської наради Конференції щодо людського виміру НБСЕ, Гаазькі рекомендації щодо прав національних меншин на освіту і Пояснювальна записка (жовтень 1996), Люблянські рекомендації щодо інтеграції різноманітних суспільств (листопад 2012), Висновок щодо Закону про забезпечення функціонування української мови як державної, прийнятий Венеціанською Комісією на 121-ому пленарному засіданні (Венеція, 6-7 грудня 2019) тощо.

Також стратегічні напрями оновлення змісту освіти, в тому числі мовно-літературної освіти представників корінних наро-

дів і національних меншин України, закладено у чинні концептуальні положення (НУШ, 2016) та державні стандарти початкової (2018/2019) та базової середньої освіти (2020).

На основі цих засадничих документів розроблено чинне навчально-методичне забезпечення – навчальні програми та підручники з української мови у школах із навчанням мов національних меншин та з деяких мов і літератур національних меншин як мов навчання та вивчення.

Так, поряд із програмами з української мови створено відповідні навчальні програми з болгарської, гагаузької, кримськотатарської, мови іврит, молдовської, новогрецької, польської, ромської, російської, румунської, словацької та угорської для 1-11 класів та курсів за вибором [10].

На їх основі розроблено й апробовано у шкільній практиці підручники й електронні версії підручників для 1-3 класів – з болгарської, гагаузької, івritу, новогрецької, польської, російської мов, для 5-7 і 9-11 класів – з болгарської, гагаузької, новогрецької, польської, російської мов, а також підручники для вивчення української мови в ЗЗСО України з навчанням кримськотатарської, польської, молдовською, польською, російською, румунською, угорською мовами [12] (у 2021 році 4-й та 8-й класи наразі проходять конкурс).

Вагомий внесок у розвиток методик навчання мов і літератур національних меншин належить і науковцям – співробітникам Відділу навчання мов національних меншин та зарубіжної літератури Інституту педагогіки НАПН України, які здійснюють прикладні дослідження, спрямовані на розроблення науково-методичних засад реалізації сучасних підходів до навчання в цій царині. Результати наукових розвідок і науково-методичний доробок наукових співробітників оприлюднене у статтях, тезах, навчальних програмах, підручниках, посібниках, монографіях, методичних рекомендаціях і розміщено на сайтах електронної бібліотеки НАПН України й Інституту педагогіки (2005-2020 рр.) [11]. Вони ґрунтуються на провідних підходах до процесу навчання – особистісно-зорієнтованому, діяльнісному та компетенісному, та спрямовані на реалізацію інтегративної та культуровідповідної парадигми освіти. Саме на цих засадах побудовано й освітні програми і підручники, наприклад з

мови іврит, читання й єврейської літератури [1], [2], [3], [4], [5], [6], [7], [8], [9].

Водночас, попри чинні нормативні документи та навчально-методичне забезпечення у галузі освіти представників корінних народів і національних меншин України є необхідність у системному оновленні підходів як до організації, так і до наукового, навчально-методичного та кадрового забезпечення даної сфери.

По-перше, необхідно створити й узгодити концептуальні положення та термінологічний апарат у сфері національної та мовної політики, адже досі немає затверджених ані Концепції, ані Стратегій розвитку. Тому й часто виникають проблеми як у тлумаченні, так і у розумінні теоретичних засад сучасної етнополітики, етнопсихології, етнолінгвістики, культурології, лінгвокультурології, зіставного мовознавства, методик викладання, соціальних та інших суміжних наук. Нерозробленість цих основ призводить до дестабілізації та поляризації українського соціуму, до випадків популізму та виникнення конфліктів із мовних, конфесійних, етнічних проблем. У той же час українське суспільство є полікультурним і багатомовним, тому потрібно його будувати на засадах захисту рівних прав людини, взаємоповаги та підтримки мовно-культурного розмаїття. Для цього, на нашу думку, варто консолідувати зусилля представників урядових, законодавчих, наукових, освітніх, громадських і міжнародних інституцій і на всіх рівнях вибудувати відповідну систему.

По-друге, з огляду на полікультурність і багатомовність українського соціуму та бурхливий розвиток відкритого суспільства в світі постає необхідність переосмислення та оновлення змісту освітніх програм (як з окремих предметів навчання, так і інтегрованих) і відповідних навчально-методичних комплектів і дидактичних комплексів, які б ураховували взаємопроникнення мов і культур, ізоморфні (подібні), частково подібні та аломорфні (відмінні) явища у мовах і культурах і сприяли формуванню багатомовності та міжкультурному усвідомленню особистості.

По-третє, виникає проблема фахового кадрового забезпечення. Адже нині існує брак фахових компетентних педагогів, які б володіли декількома мовами та розуміли особливості викладання мов і культур, ураховували б соціо-мовну ситуацію у тому чи іншо-

му регіоні України в залежності від компактного або дисперсного проживання представників тієї чи іншої спільноти. Тому необхідно посилити підготовку педагогічних і науково-педагогічних кадрів.

Учетверте, виникає й наступна проблема – це підвищення кваліфікації освітян, діячів науки та культури, які працюють у сфері освіти національних меншин. На жаль, незважаючи на чинні закони та положення щодо підвищення кваліфікації, для освітян, які викладають мови та літератури корінних народів і національних меншин і предмети етнокультурного циклу (історію, традиції, культуру, мистецтво тієї чи іншої національної спільноти), досі не створено курсів для підвищення їх фахових компетентностей і відповідно це впливає на подальший процес проходження атестації та/або сертифікації освітян і на результати навчання здобувачів освіти.

Уп'яте, ми маємо розуміти, що глобальні виклики та ситуація, викликана пандемією COVID-19, змінила ціннісні орієнтири та реалії нашого життя, зокрема в організації освітнього процесу. Тому, вкрай важливо забезпечити освіту корінних народів і національних меншин України всебічною підтримкою й інструментами дистанційного та змішаного навчання на всіх його рівнях. Нажаль, як і на першому етапі запровадження «Всеукраїнської школи онлайн» (у березні-квітні 2020), так і на другому (у грудні 2020 – січні 2021), не представлено жодного курсу для цієї аудиторії здобувачів освіти. Звісно, певні рекомендації можна застосовувати з огляду на створені курси та загальні методичні рекомендації, але тим не менш, мають існувати і спеціально розроблені матеріали.

Попри це, впродовж 2020 року ми на волонтерських засадах надавали консультації, методичні рекомендації, оприлюднювали результати досліджень і популяризували їх у друкованих та електронних виданнях і ресурсах, організовували онлайн зустрічі, вебінари, конференції, освітні курси для освітян. Наразі ця робота продовжується.

Дана ситуація виявила й прогалини у матеріально-технічному та програмному забезпеченні, ЗЗСО України, вчителів і здобувачів освіти, наявності Інтернету у віддалених населених пунктах тощо. Можливо й тут потрібно залучати місцеві громади, відповідальний бізнес, міжнародних партнерів для вирішення цих вкрай необхідних завдань.

Зазначені проблеми потребують системних рішень і налагодження плідного партнерства представників державних, приватних, громадських і міжнародних організацій в галузі науки, освіти та культури за підтримки урядових установ, всеукраїнських і міжнародних фондів.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у теоретичному та науково-методичному розробленні проблем мовно-літературної освіти корінних народів і національних меншин та імплементації набутих результатів у практику багатомовної освіти України.

Література:

1. Азман Х., Бакуліна Н. В., Макарова І. І., Миронова О. П., Халабаджах І. М. Чарівні віконця в світ читання : навч. прогр. елективного (факультативного) інтегрованого курсу читання з єврейської та зарубіжної літератури в 1-4 класах загальноосвітніх навчальних закладах з вивченням івриту та традицій єврейського народу : URL: https://lib.iitta.gov.ua/713418/1/%D0%9F%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%B0%20%D0%A7%D0%B0%D1%80%D1%96%D0%B2%D0%BD%D1%96%20%D0%B2%D1%96%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%86%D1%8F%20%D0%B2%20%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%20%D1%87%D0%B8%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%201-4%20%D0%BA%D0%BB_%20%D0%BD%D0%B0%20%D1%80%D1%83%D1%81_%D1%8F%D0%B7_%20%D0%97%20%D0%93%D1%80%D0%B8%D1%84%D0%BE%D0%BC.pdf (дата звернення 12.03.2021)
2. Андрущенко Н. І., Двухбабна А. О. Спецкурс «Єврейська література» : Програма для учнів 8-11 класів URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-facultativ/0203-untitled.fr10.pdf> (дата звернення 12.03.2021)
3. Бакуліна Н. В., Фалеса І. Ю. Типова навчальна програма з мови іврит для 1-2 класів закладів загальної середньої освіти : програми Нової української школи. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/713374/1/18tipova-navchalna-programa-z-movi-ivrit.pdf> (дата звернення 12.03.2021)

4. Бакуліна Н. В., Фалеса І. Ю. Навчальна програма з мови іврит та читання для 3-4 класів закладів загальної середньої освіти з навчанням українською мовою : програми Нової української школи. URL: https://lib.iitta.gov.ua/717428/1/%21%21%2125mova-ivrit-ta-chitannya-dlya-zzso-z-ukrainskoju-movoju-navchannya3_4%D0%BA%D0%BB.pdf (дата звернення 12.03.2021)
5. Бакуліна Н., Фалеса І. Іврит : підручник для 1 кл. заг. сер. осв. з навч. укр. мовою. Чернівці : Букрек, 2018. 88 с. : іл. URL: https://lib.iitta.gov.ua/712064/1/ivryt_2018_%D0%9C%D0%9E%D0%9D_%D0%9D%D0%91.pdf (дата звернення 12.03.2021)
6. Бакуліна Н. В. Іврит : підручник для 2 кл. закл. заг. сер. осв. Чернівці : Букрек, 2019. 144 с. : іл. URL: https://lib.iitta.gov.ua/717034/2/ivryt_22pv.pdf; https://lib.iitta.gov.ua/717034/1/ivryt_new_x.pdf (дата звернення 12.03.2021)
7. Бакуліна Н. В., Яковлева О. М. Іврит : підручник для 3 кл. закл. заг. сер. осв. Чернівці : Букрек, 2020. 144 с. : іл. URL: http://undip.org.ua/upload/iblock/663/ivrit_3_bakulina_compressed_1_.pdf (дата звернення 12.03.2021)
8. Мова іврит. 5-9 класи : Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою / Н. В. Бакуліна та ін. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/713420/1/z-movi-ivrit-5-9-kl-red-2017.pdf> (дата звернення 12.03.2021)
9. Мова іврит. 10-11 класи : Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою (рівень стандарту) / Бакуліна Н. В. та ін. URL: https://lib.iitta.gov.ua/713421/1/mova-ivrit_10_11_dlya-znz-z-ukr.m-rive-standartu.pdf (дата звернення 12.03.2021)
10. Навчальні програми (у тому числі з мов і літератур національних меншин): URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi> (дата звернення 03.03.2021)
11. Опубліковані праці співробітників Відділу навчання мов національних меншин та зарубіжної літератури Інституту

педагогіки НАПН України з методики навчання мов національних меншин та зарубіжної літератури (статті, тези, навчальні програми, підручники, посібники, монографії, методичні рекомендації, 2005-2020 рр.). URL: <https://lib.iitta.gov.ua/view/divisions/rloem/> ; <http://undip.org.ua/news/library/index.php> (дата звернення 05.03.2021)

12. Підручники й електронні версії підручників (у тому числі з навчанням і вивченням мов національних меншин). URL: <https://lib.imzo.gov.ua/yelektronn-vers-pdruchnikv/> (дата звернення 05.03.2021)